
Адаптація та дезадаптація у новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку

Галина Розлуцька

кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна
ORCID 0000-0001-9062-5466

Віталіна Куриця

кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна
ORCID 0009-0005-9710-6171

Для цитування цієї статті:

Розлуцька Галина, Куриця Віталіна. Адаптація та дезадаптація у новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 2, No. 3, 2023, pp. 7-13. doi: 10.46299/j.isjel.20230203.02.

Надійшла до редакції: 20 травня 2023 р.; **Схвалено:** 25 травня 2023 р.;

Опубліковано: 01 червня 2023 р.

Анотація: У статті розглядаються проблема адаптації у новому освітньому середовищі дітей старшого дошкільного віку, вимушених переселенців. Адаптація в новому освітньому середовищі розглядається як процес фізичного та психологічного звикання дитини до нових соціальних умов дошкільної освіти. Виявлено, що адаптація дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану є складним та багатограним процесом. Увага акцентується на різних аспектах дезадаптації, при якій знижуються здібності до навчання та погіршуються стосунки з педагогами та однолітками. Запропоновано як засіб профілактики дезадаптації застосування ігрових методів – соціально-рольові та творчі. Використання даних методів сприяє зниженню рівня тривожності та адаптації дітей у новому освітньому середовищі. З'ясовано, що особливого значення процес адаптації набуває у дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку, які в досить короткий час повинні навчитися вступати в ігрову взаємодію з незнайомими однолітками, встановлювати соціальні зв'язки з дітьми та дорослими, пристосовуватися до життя в групі. Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку вимушених переселенців пов'язана з умовами нового місця проживання, соціальним середовищем та особливостями характеру, виховання та розвитку, які були їм притаманні при проживанні на старому місці. Виявлені чинники дезадаптації дітей старшого дошкільного віку: зовнішні: характеристики як малої групи, так і широкого соціального середовища: параметри діяльності, побутові умови, стиль виховання; внутрішні: індивідуальні характеристики особистості всіх рівнів: від індивідуально-типологічних особливостей нервової системи до особливостей попереднього досвіду адаптації.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, освітнє середовище, діти вимушені переселенці, старший дошкільний вік, заклад дошкільної освіти.

1. Вступ

В умовах війни актуалізувалась проблема адаптації дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку до навчання у *закладах дошкільної освіти* у інших містах

України та за кордоном. Окрім того, що діти втратили домівки, друзів та звичне коло спілкування, вони опиняються у новому культурному та мовному середовищі, що впливає на адаптацію до навчання у *закладах дошкільної освіти*. На процес адаптації до нових обставин впливає їх вік, характер сімейного розвитку та виховання, умови того місця, куди вони прибули, можливість адаптації на новому місці.

Проблема вивчення адаптація та дезадаптація у новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку висвітлена в роботах вітчизняних психологів: Ю. Жданович, І. Купіної, Д. Луканова, С. Нестерова, Е. Панасенко, В. Ремізова, Н. Фроленкової, Я. Юрків та ін.

С. Нестерова вивчає адаптацію і дезадаптація у дітей дошкільного віку [8]. Ю. Жданович досліджує особливості адаптації дітей вимушених переселенців [3], Я. Ліщук приділяє увагу соціально-психологічним чинникам адаптації вимушених переселенців [7], Я. Сікора вивчає поняття «адаптація» у психолого-педагогічній літературі [11], Н. Фроленкова, І. Купіна досліджують проблеми адаптації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану [14].

2. Мета статті

Мета статті – виявити чинники, які впливають на адаптацію та дезадаптацію у новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку.

3. Виклад основного матеріалу дослідження

Проаналізуємо суть поняття «адаптація», яке широко використовується в психології. Етимологічно поняття «адаптація» походить від латинського «*adaptatio*» – пристосування.

У психологію поняття «адаптація» прийшло з фізіології і в загальному розумінні означає прагнення організму до досягнення рівноваги із зовнішнім середовищем. Я. Сікора під адаптацією розуміє процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на змінювані умови середовища [11, С. 138].

Згідно Ю. Ждановичу адаптація в новому освітньому середовищі – це процес фізичного та психологічного звикання дитини до нових соціальних умов у рамках навчального закладу [3].

Адаптація – це системна відповідь організму і психіки на тривалий та багаторазовий вплив чинників середовища, результатом якої є досягнення балансу між організмом та середовищем. Це динамічне, постійно змінюване явище, яке має свої стадії та рівні, серед них закономірне місце посідає дезадаптація (порушення, спотворення адаптації).

Отже, ми в у своєму дослідженні опираємось на розуміння адаптації дитини дошкільного віку в новому освітньому середовищі яке розглядається як процес фізичного та психологічного звикання дитини до нових соціальних умов дошкільної освіти.

Дезадаптація – це процес, що відбувається поза патологією і пов'язаний з відвиканням від одних звичних умов життя і, відповідно, звиканням до інших [1, С. 13].

Стан дезадаптованості особистості в нових умовах життєдіяльності супроводжується тимчасовими порушеннями її психологічної рівноваги та появою специфічних емоційних станів: страху, стресу, тривоги, фрустрації, почуття дискомфорту тощо [1, С. 13].

Особливого значення процес адаптації набуває у дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку, які в досить короткий час повинні навчитися вступати в ігрову взаємодію з незнайомими однолітками, встановлювати соціальні зв'язки з дітьми та дорослими, пристосовуватися до життя в групі, дотримуватися певних правил, які потребують уміння поводитися в нормовано, відстоювати власні думки, позицію, тощо. При

цьому наявність дезадаптаційного стану в дітей старшого дошкільного віку позначається на рівні їх готовності до шкільного навчання [1, С. 14].

Розглянемо чинники, які впливають на дезадаптацію:

- Зовнішні: характеристики як малої групи, так і широкого соціального середовища: параметри діяльності, побутові умови, стиль виховання.

- Внутрішні: індивідуальні характеристики особистості всіх рівнів: від індивідуально-типологічних особливостей нервової системи до особливостей попереднього досвіду адаптації [1, С. 15].

Е. Панасенко, В. Ремізова, С. Нестерова розглядають групи дітей в залежності від виду адаптації.

За «легкої адаптації» негативний емоційний стан дитини триває недовго. У перші дні в неї погіршується апетит та сон, вона мляво грається з іншими дітьми. Але під час подальшого звикання до нових умов усе це проходить протягом першого місяця перебування дитини в дитячому закладі.

За «адаптації середньої важкості» емоційний стан дитини нормалізується повільніше. Протягом першого місяця вона хворіє, зазвичай на гострі респіраторні інфекції.

За «важкої адаптації» емоційний стан дитини нормалізується досить повільно. Інколи цей процес триває кілька місяців. За цей період дитина або хворіє ще раз, часто зі значними ускладненнями, або виявляє стійкі порушення поведінки [8, С. 6].

Н. Фроленкова, І. Купіна зауважують, що адаптація дітей дошкільного віку до навчання в умовах воєнного стану є складним та багатограним процесом. Педагоги повинні надавати ефективні освітні послуги, організувати ефективну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. Під час проведення занять використовувати ігрові методи [14, С. 480].

І. Карапузова зазначає, що до активних методів психологічного впливу відносяться: 1. Ігри та вправи на адаптацію до колективу. 2. Ігри на розвиток дрібної моторики. 3. Розповідання художніх творів та ляльковий театр цікавих казок та віршів. 4. Математичний розвиток. 5. Творчі заняття, спрямовані на розвиток творчих здібностей. 6. Фізичний розвиток (ігри на координацію рухів, розвиток крупної моторики тощо). 7. Музичні вправи (вивчення пісень, танків, вправи з ритміки, розвиток музичного слуху) [4, С. 105].

Отже, як засіб профілактики дезадаптації доцільно застосування ігрових методів – соціально-рольові та творчі. Використання даних методів сприяє зниженню рівня тривожності та адаптації дітей у новому освітньому середовищі.

Як зазначають Я. Юрків, Д. Луканов зміна звичного місця проживання пов'язана зі стресом та почуттям тривоги у дітей від трьох до п'ятнадцяти років [15, С. 470].

Отже, в даний віковий проміжок потрапляють діти п'яти-шести років. Отже, діти старшого дошкільного віку негативно переживають зміну соціального оточення, матеріального становища, соціально-житлових умов та інше.

Я. Ліщук зазначає, що одним з важливих чинників, дестабілізуючих адаптацію дітей-переселенців до нового середовища, є нетерпиме ставлення приймаючого суспільства до представників іншої культури. Воно виражається в загостренні національних забобонів, настороженості, упередженості суджень та оцінок, готовності приписувати їм неіснуючі негативні якості і мотиви, пов'язування небажаних соціальних явищ з перебуванням мігрантів на даній території [7].

Аналіз наукових праць І. Купіної, С. Нестерова, Е. Панасенко, В. Ремізова, Н. Фроленкової дозволив узагальнити уявлення про особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Отже, питання адаптації дітей вимушених переселенців мають багато аспектів, особливо психологічного плану. Крім цього, є питання здоров'я, навчання, формування нового комфортного соціального середовища. В одних місцях спостерігається стійкість до стресів, а в інших вона не зовсім достатня. Цей чинник залежить від місцевих культурних та соціальних умов, у яких живуть вимушені переселенці. Переїзд в інший регіон потребує додаткових джерел соціально-психологічної адаптації, і це позначається на зниженні рівня

стресу. У зв'язку з цим слід зазначити, що не менш важливим щодо соціально-психологічної адаптації є той факт, що вимушені переселенці стикаються з необхідністю реадаптації. Їм доводиться відриватися від колишніх форм взаємодії з довкіллям та формувати нові.

Втрата можливості спілкування у колишньому соціальному середовищі, друзів, товаришів негативно впливає на адаптацію дітей старшого дошкільного віку. Саме середовище пов'язане також із сім'єю. Якщо сім'я переїхала не в повному складі, тобто були людські жертви, це також впливало на психологічне та соціальне самопочуття дитини.

Просторово-архітектурне сприйняття середовища також відіграє істотну роль психологічному самопочутті дитини. Вирвані зі звичного природного ландшафту, певних кліматичних особливостей, діти, крім низької самооцінки, відчувають дискомфорт, пов'язаний з географічним чинником. Звичне середовище для ігор, спілкування коїться з іншими дітьми було порушено, й у результаті формувалося тяжке відчуття втрати, нестачі чогось дуже особливого, що позначалося настрої й у відношенні до оточуючих.

Водночас зміна обставин, умов життя, сфер життєдіяльності накладають свій відбиток і на соціальне самопочуття дітей. Вони орієнтуються на дорослих, на їх світовідчуття і світосприйняття. Гіркота втрати матеріальних цінностей, духовних і соціокультурних зв'язків відбивається на ставленні до життя та соціального самопочуття дітей.

Ю. Жданович зазначає, що вимушені переселенці залишають свої населені місця та переселяються до інших місць у межах однієї країни, для дітей це обертається стресом [3, С. 204].

Аналіз роботи Ю. Жданович можемо сказати, що маленькі діти копіюють поведінку дорослих, не зовсім розмірковуючи над тим, як вони це роблять, і навіть. Діти у певному середовищі виконують різні ролі дорослих, імітуючи, наслідуючи їх, і цим формуючи якісь форми поведінки, засвоюють певні навички соціального середовища. У результаті діти надають своїм думкам і діям певний сенс, який збігається зі змістом інших членів суспільства, людей які їх оточують. Тут особливо важливими є колективні ігри, тому що діти через ці ігри можуть формувати у себе певні установки та очікування, вони виробляють правила поведінки в суспільстві, засвоюють певні цінності та норми, у результаті формується соціальна ідентичність.

Таким чином, соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку вимушених переселенців пов'язана з умовами нового місця проживання, соціальним середовищем та особливостями характеру, виховання та розвитку, які були їм притаманні при проживанні на старому місці. За тривалого перебування на новому місці адаптація йде у напрямку акумуляції.

Процес соціалізації включає адаптацію як свій початковий елемент, проте крім пристосування, що полягає у прийнятті норм зовнішнього середовища, до нього входить ще такий елемент, як інтерналізація або інтеріоризація засвоєних понять, норм і цінностей, тобто включення їх у внутрішній світ особистості, їх присвоєння. Це механізм соціально-психологічний, заснований на безпосередній привабливості особистості якихось зовнішніх умов, духовних цінностей, конкретних людей, особистої зацікавленості у придбанні знань, цінностей, спілкування з людьми.

Соціалізована людина – це цілісна особистість з достатнім ступенем суб'єктності. Цілісність означає наявність потенціалу соціалізації, здатність до формування соціальних якостей, здатність до здійснення соціальної діяльності. Найбільш інтенсивним процес соціалізації є в ранньому дитинстві, підлітковому віці та юності. У цей період для соціалізованої особистості обов'язково потрібні дорослі люди, які сприяли б їх включенню в суспільство. Оскільки на стадії дитинства механізм соціалізації складається з неусвідомленого сприйняття, імітації та ідентифікації, саме на цих значних дорослих спрямована увага на розвиток дітей дошкільного віку.

Неправильна (неадекватна) соціалізація чи розлад соціалізації – це явище, що веде до кризи особистості, але й створює кризове напруження у суспільстві. Усунення чи мінімізація

цього явища сприятиме як збереженню безлічі індивідуальних доль, і поліпшенню стану суспільства, зниження конфліктності, підвищення ефективності у суспільному розвитку.

Оскільки соціальна адаптація є двостороннім процесом, причиною дезадаптації, що виражається в асоціальних формах поведінки, в неузгодженні індивіда з навколишнім середовищем, в деформації системи ціннісних орієнтацій, внутрішньої регуляції, соціальних установок може служити те неузгодження, причиною якого є деформація взаємодії.

Дезадаптація неповнолітніх має об'єктивні та суб'єктивні прояви. Об'єктивно вона проявляється в обмеженні здібностей виконувати соціальні функції, у розриві соціальних зв'язків, суб'єктивно – у спотворенні системи внутрішніх норм, ціннісних установок, у поведінці, яка не відповідає нормам. Соціальна дезадаптація дітей виявляється у невмінні здійснювати властиві віку форми діяльності.

Ю. Жданович вважає, що соціальна адаптація одночасно виступає процесом і станом. Процес адаптації розглядається як входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного місця у структурі відносин між членами групи. Стан соціальної адаптації – це характеристика відносин людини, групи із зовнішнім середовищем, яке слугує виразом успішності адаптації як процесу [3, С. 205].

Показником адаптованості дітей вимушених переселенців слугують: ступінь задоволеності собою, групою, а також різними сторонами своєї життєдіяльності; активне залучення у діяльність приймаючої громади; активність у досягненні поставлених завдань; соціальний комфорт; розуміння можливості реалізації власних цілей у майбутньому; соціально-педагогічна підтримка приймаючої громади [3, С. 212].

Отже, на процес адаптації та дезадаптації до нового освітнього середовища дітей старшого дошкільного віку впливають взаємини з дорослими, однолітками, оточуюче навколишнє становище, ігрова діяльність як засіб зниження стресу.

4. Висновки

1. Адаптація – це системна відповідь організму і психіки на тривалий та багаторазовий вплив чинників середовища, результатом якої є досягнення балансу між організмом та середовищем. Дезадаптація – це процес, що відбувається поза патологією і пов'язаний з відвиканням від одних звичних умов життя і, відповідно, звиканням до інших. Виділяють три види адаптації: легка адаптація, адаптація середньої важкості, важка адаптація.

2. Виявлені зовнішні та внутрішні чинники дезадаптації дітей старшого дошкільного віку. Зовнішні: характеристики як малої групи, так і широкого соціального середовища: параметри діяльності, побутові умови, стиль виховання. Внутрішні: індивідуальні характеристики особистості всіх рівнів: від індивідуально-типологічних особливостей нервової системи до особливостей попереднього досвіду адаптації.

Список літератури

1) Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів. К. : Агентство «Україна». 2016. 100 с.

2) Гітун Н. Технології соціальної роботи з дезадапованими дітьми і підлітками. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*. 2014. С. 636-638.

3) Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць*. С. 204-213.

4) Карапузова І. В. Особливості педагогічної підтримки дітей у ЗДО. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць*. [за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська] ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2017. Вип. 1. С. 100-106.

5) Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Габітус. Випуск 41. 2022. С. 251-254. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.44>

6) Кудинова М. Міжнародна міграція в Україні: тенденції, наслідки, виклики (зібрання наукових праць Україна в системі сучасних міжнародних відносин). *Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*. 2018. №231. С. 45-49.

7) Ліщук Я. І. Соціально-психологічні чинники адаптації вимушених переселенців *Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція в світову наукову думку*. 2015. [електронний ресурс] <https://int-konf.org/ru/2015/nauka-i-zhittya-suchasni-tendentsiji-integratsiya-v-svitovu-naukovu-dumku-14-16-05-2015/1068-lishchuk-ya-i-sotsialno-psikhologichni-chinniki-adaptatsiji-vimushenikh-pereselentsiv>

8) Панасенко Е. А., Ремізова В. М., Нестерова С. А. Адаптація і дезадаптація у дітей дошкільного віку: проблеми психодіагностики та психокорекції. *Young Scientist*. № 10.1 (74.1). 2019. С. 5-8.

9) Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

10) Руденок А. І., Грабовець С. Р. Вікові та гендерні особливості переживання страху у дітей. *Габітус*. Одеса. № 28. 2021. С. 100-104. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.28.16>

11) Сікора Я. Б. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 2 (51). С. 135-139.

12) Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу: монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос [та ін.] ; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 178 с.

13) Федорченко Т. Є. Причини і фактори негативних проявів у поведінці дітей. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2011. № 4. С. 74-76.

14) Фроленкова Н. О., Купіна І. О. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. № 7(12). 2022. С. 471-482. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-471-482](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-471-482)

15) Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць*. Вип. 1 (48). 2021. С. 469-472.

Adaptation and disadaptation in the new educational environment of children IDPS of senior preschool age

Galina Rozlutska,

Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, DVNZ «Uzhhorod National University», Uzhgorod, Ukraine
ORCID 0000-0001-9062-5466

Vitalina Kuricha

Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, DVNZ «Uzhhorod National University», Uzhgorod, Ukraine
ORCID 0009-0005-9710-6171

Abstract: The article considers the problem of adaptation and maladaptation in the new educational environment of children of forced migrants of senior preschool age. It is proponated as a zasib for the prevention of maladjustment of the stagnation of gaming methods – social roles and

creativity. The choice of these methods helps to reduce the level of anxiety and adaptation of children to a new illuminating environment. It is clear that the process of adaptation is of particular importance in children of immigrant migrants in the older preschool age, so that in a short hour they will learn how to enter into a game of mutual intercourse with unknown peers, establish social relationships, and make connections to life in a group. The social adaptation of children of the older preschool age and immigrant migrants is connected with the minds of the new place of living, the social middle ground and the peculiarities of character, the development and development, as if they were familiar with living in the old place. The authors of the maladaptation of children of the older preschool age were revealed: old: characteristics of both a small group and a wide social environment: parameters of activity, mindfulness, style of development; internal: individual characteristics of the peculiarities of all rivns: from individual-typological features of the nervous system to the features of the forward adaptation.

Keywords: adaptation, maladaptation, educational environment, forced migrant children, senior preschool age, institution of preschool education.
